

EDUARD KALE

MARX I ZNANSTVENA ANALIZA POLITIČKE ZBILJE

Pristup Marxu radi eksplikacije ili imanentne rekonstrukcije njegovog određenja i analize odnosa znanosti i političke zbilje mora biti oslobođen tradicionalističke shematike i apriorističke spekulacije. Pristupu mora biti svojstvena objektivna eksplikacija ili rekonstrukcija. To je nužan dug odgovornosti, jer je Marx ono ime svjetske historije koji je pokušao pristup društveno-političkoj zbilji osloboditi ideološkičnosti¹, kako bi uspostavio nov, istinski, znanstveni pristup spram čitave društveno-historijske zbilje.

Razlučimo i odredimo najprije same pojmove kako ih određuje i poima sam Marx.

Pojam politike ima kod njega smisao »opće«, »javne« sferе društvenog života, koja se vezuje uz državu i postojanje države. U konceptu svog pogleda na ljudsko društvo i historiju on čini razdiobu na klasno i besklasno društvo, na prethistoriju i historiju, na političko društvo (pored drugih, npr. prirodno) i ljudsku zajednicu, na političku emancipaciju i ljudsku emancipaciju; zatim mu se građansko društvo pokazuje u dvojnosti javne i privatne sferе, države i građanskog društva, općeg i posebnog interesa, – gdje je politička sfera, sfera javne djelatnosti i odnos »pojednog individuuma prema cjelini države«, a u dokinutoj podvojenosti, u potpunoj politizaciji »politička funkcija javlja se kao opća funkcija«, tako da je »politička emancipacija... u isti čas emancipacija građanskog društva od politike, od samog privida jednog općeg sadržaja«², od političke vlasti države, pa se »samosvjesna djelatnost koncentrira na *politički akt*«. »Politička emancipacija nije ljudska emancipacija«, ali: »Politička emancipacija... je posljednji oblik ljudske emancipacije *unutar dosadašnjeg svijetskog poretka*«,³

¹ »Gdje prestaje spekulacija, tu, u zbiljskom životu, dakle, počinje zbiljska, pozitivna znanost, prikazivanje praktične djelatnosti, praktičkog procesa razvoja ljudi«.

(K. Marx: Njemačka ideologija» § »Naše teme« br. 5 1967. Zagreb, str. 880)

² K. Marx: Prilog židovskom pitanju, Marx-Engels: Rani radovi, Naprijed, Zagreb, 1961, str. 71.

³ Isto, str. 58.

U biti »politička država izražava, dakle, unutar svog oblika *sub specie rei publicae* sve socijalne borbe, potrebe i istine (prored E. K)«. Za Marxa dakle, »čovjek je u najdoslovnijem smislu riječi zoon politikon«. ⁵

Bit će složenije eksplicirati Marxovo određenje znanosti ili nauke, znanstvenosti, odnosno naučnosti.* Teškoća leži i u tome što smo opterećeni tradicionalističkim poimanjem ovih termina, a Marx im daje drugi smisao i valjanost drugih kriterija, — (a istodobno upotrebljava sam ponekad te termine u tradicionalnom smislu, kad govori o pojedinoj znanosti, pojedinom naučenjaku, »stručnoj nauci« itd.

Pri činjenici jedinstvenog određivanja znanosti ili nauke, mi pretpostavljamo dva područja istraživanja prirodu i ljudsko društvo i, uz to, pluralizam prirodnih i društvenih nauka, te činjenicu da se društvene nauke, svaka posebno, konstituiraju po principu prirodnih nauka, tj. da je određena predmetom unutar kojeg traži objektivne zakone, iako je uslijed ove analogije teleološki i pragmatično postavljena.⁶ To znači da je pojedina društvena nauka, pri činjenici postojanja više njih koje imaju jedan jedinstveni predmet istraživanja: ljudsko društvo, konstituirana na jedom njegovom ograničenom »predmetu«, sferi, — a kako svaka nauka pristupa izučavanju predmeta sa nekim interesom, ona je pragmatična, a kao društvena nauka ideološki. Iza sebe same u okviru predmeta izučavanja ona se postavlja ograničeno, izvan sebe kao nauka ograničene i određene predmetom ona je postavljena ideološki. Marx se pokušavao izvući iz jednog i iz drugog, iz ograničenosti i ideoločnosti. Kako?

Naspram Engelsa, koji vidi dva predmeta znanstvenog istraživanja (prirodu i ljudsko društvo),⁷ on vidi jedan: historiju proizvodnih snaga

⁴ K. Marx: Pisma Rugeu, isto, str. 45.

⁵ O ovom problemu određenja i shvaćanja politike vidi Marxova djela: Kritika Hegelove filozofije državnog prava, Prilog židovskom pitanju, Prilog kritici Hegelove filozofije prava. Termini nauka i znanost, kao i termini historija i povijest, upotrebljavaju se u tekstu sinonimno.

* Ovu spoznaju mu je omogućila novovijeka filozofija, otkrićem samosvijesti i tematiziranjem slobode.

⁶ »Ona (krupna industrija — E. K.) je prirodnu znanost podredila kapitalu...«

Marx: Njemačka ideologija, ist. str. 910.

Moje izlaganje ne će se moći držati pravog istraživačkog puta, ne će slijediti genuzu Marxove misli, ne put do otkrića i definicija, već prihvaća stavove i definicije kao date. Jer takav način je ovdje prikladniji za izlaganje. Uostalom i sam Marx piše o metodi svog izlaganja u »Kapitalu«: »Svakako se način izlaganja formalno mora razlikovati od načina istraživanja. Istraživanje ima da u tačine zagospodari materijom, da analizira različite oblike razvitka i da iznade njihov unutrašnji spoj. Tek kad je ovaj posao gotov moći će se stvarno kretanje izložiti kako treba. Pođe li to za rukom, i bude li se život materije ogledao u ideji, onda ne mari ako će izgledati kao da imamo posla s kakvom konstrukcijom apriori«. — Marx: Kapital I, str. LXIII.

Ako u tekstu ima nejasnoće ili neobrazloženih stavova, oni će se objasniti u drugom dijelu, gdje sam eksplajnaciju vršio obratnim putem.

⁷ »Jer mi ne živimo samo u prirodni nego i u ljudskom društvu, a i ono ima svoju historiju razvitka i svoju nauku, isto tako kao i priroda«. — Engels: Ludvig Feuerbach i kraj klasične njemačke ideologije; Marx-Engels: Izabrana djela II. str. 349; Vidi u istoj knjizi str. 123.

i odnosa,⁸ pa uslijed toga i jednu jedinu znanost, »znanost historije«.⁹ Sfere i strukture društva su unutar toga: »Religija, porodica, pravo, moral, nauka, umjetnost itd. samo su *posebni* načini proizvodnje i potpadaju pod njen opći zakon«.¹⁰ A iz ove razdvojenosti cjeline u sfere i strukture javlja se i pluralizam nauka. Stoga, piše Marx: » Mi se isto tako moramo brinuti i za drugu stranu, za teoretsku egzistenciju čovjeka, dakle, da religiju, nauku itd. učinimo predmetom naše kritike«.¹¹ Ovime je Marx stavio u pitanje nauku i nauke. U istom djelu piše: »Jedina baza za nauku, druga za život to je od početka laž«.¹² No, isto tako: »Suprotnost u nauci rješavaju se samom naukom«.¹³ Da li se sad ovdje radi o nekonzekventnosti ili nejasnoći kod Marxa? Samo prividnoj, terminološkoj. Radi se o tome da je kod Marxa jedan drugi termin sinonim za naučnost, a to je kritičnost. Na jednom mjestu on eksplicite kaže »... kritičkom, naučnom, ljudskom odnosu«,¹⁴ gdje mu je pojam kritički identičan sa naučni (i ljudski).

U napisu o Proudhonu Marx piše, da nauka crpi iz kritičkog saznavanja historijskog kretanja;¹⁵ Engels u predgovoru tom radu, da je »prvi uslov svake kritike nepristranosti«;¹⁶ Lenjin kaže, pišući o marksizmu, između ostalog, da »je pokazao put sveobuhvatnom, svestranom izučavanju procesa postanka, razvitka i propadanja društveno-ekonomskih formacija... uklanjajući subjektivizam proizvodljivost (prored E, K)...«¹⁷ isto to smatra Labriola.¹⁸

* Vidimo kako je historija industrije i nastalo predmetno postojanje otvorena knjiga ljudskih suštinskih snaga, osjetilno data ljudska psihologija, koja dosad nije bila shvaćena u svojoj povezanosti s čovjekovim bićem, nego uvijek samo u vanjskom odnosu korisnosti, jer se — krećući se unutar otuđenja — shvaćalo samo opće čovjekovo postojanje, religiju, ili historiju, literaturu itd., kao stvarnost ljudskih sustinskih snaga i kao akti ljudskog roda. U običnoj, materijalnoj industriji (— koja se isto tako može shvatiti kao dio onog općeg kretanja, kao što je se može shvatiti kao *poseban* dio industrije, jer je sva dosadašnja ljudska djelatnost bila rad, dakle, industrija, sama sebi otuđena djelatnost —) imamo pred sobom *opredmećenje čovjekove suštinske snage* u obliku osjetilnih, tuđih, korisnih predmeta u obliku otuđenja...

Ali prirodna nauka je pomoću industrije utoliko *praktičnije* zahvatila u čovječji život, preoblikovala ga i pripremila čovjekovu emancipaciju, koliko god je neposredno morala dopuniti onečovječenje. *Industrija je stvaran historijski odnos prirode* i stoga prirodne nauke prema čovjeku, ako se, stoga, ona shvati kao *egzoteričko otkriće čovjekovih suštinskih snaga*, onda se može shvatiti *ljudska suština čovjeka*, stoga prirodna nauka gubi apstraktno materijalni, ili što više idealistički pravac i postaje baza *ljudske* nauke, kao što je sad već postala — iako u otuđenom obliku — baza stvarnog i ljudskog života; *druga* baza za život, a druga za nauku, to je otuđenost laž. Priroda koja postaje u ljudskoj historiji — u aktu nastajanja ljudskog društva — *stvarna* je čovjekova priroda, stoga je priroda, kakva postaje pomoću industrije, iako u otuđenom obliku, istinska *antropološka* priroda...

Sama historija je *stvarni dio historije prirode*, postojanje prirode čovjekom. Prirodna nauka će kasnije isto tako biti nauka o čovjeku, kao što će nauka o čovjeku sebi podrediti prirodnu nauku: to će biti *jedna nauka*. — Marx: Ekonomsko-filozofski rukopisi iz 1844. god.; Marx-Engels: Rani radovi, Naprijed, Zagreb, 1961, str. 248-9; Vidi također: Marx: Kapital I, fusnota 80, str. 316.

⁸ Marx: Njemačka ideologija, Naše teme, str. ?

⁹ Marx: Ekonomsko-filozofski rukopisi iz 1844. godine, str. 242.

¹¹ Marx: Pisma Rugeu, Marx-Engels, Rani radovi, str. 45.

¹² Vidi fusnotu 8.

¹³ Marx: Prilog židovskom pitanju, Marx-Engels: Rani radovi, isto, str. 50.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Marx: Beda filozofije, Naprijed, Zagreb, 1959, str. 191.

¹⁶ Engels: Predgovor, isto, str. 24. Isto piše Marx u predgovoru »Kapitala«, Kapital I, str. LII.

¹⁷ V. I. Lenin: Polnoe sočinenija, Tom 26, str. 57.

¹⁸ A. Labriola: O istorijskom materijalizmu, Kultura, Beograd, 1958, str. 23 i 55.

Upotreba termina kritike i kritičnosti od strane marksista najčešće samo u smislu negacije (postojećeg) zamaglio je onaj njegov drugi smisao – znanstvenosti, (istina je da ga je i sam Marx upotrebljavao u oba značenja). Ova terminološka istoimenost metodološkog, naučnog principa, znanstvenosti i revolucionarnog postulata, zamaglila su baš pojam i smisao znanstvenosti kod Marxa i u marksizmu. A odatle i oni divergentni stavovi oko toga da li je marksizam »ideologija« (revolucionarna teorija), filozofija ili nauka, kao i neizdiferenciranost ovih aspekata unutar Marxovog djela. Sama ova činjenica da Marx upotrebljava i jedan drugi termin za naučnost nije formalne prirode, ona ima duboki smisao i značaj, i shvatiti je znači, u mnogome, shvatiti Marxa. – No, ima li takvo istraživanje neke pretpostavke, i kakve? Marx piše: »Teškoća, naprotiv, počinje tek tu, gdje se dademo na zbiljsko prikazivanje, na promatranje i svrstavanje materijala, bilo materijala neke prošle epohe bilo sadašnjosti«. – Ali, nastavlja on – »Uklanjanje tih teškoća uvjetovano je pretpostavkama koje se ovdje nipošto ne mogu dati, jer se one nadaju tek iz studija zbiljskog životnog procesa i akcije individuuma svake epohe (pored E. K.)«. ¹⁹ Engels u »Ludvigu Feuerbachu...« piše: »Sad se više nigdje ne radi o tome da se povezanosti pojava izmišljaju iz glave, nego o tome da se one otkrivaju u činjenicama«. ²⁰ »Nije tu cilj da se otkriju ljudske namjere, niti se kani ocjeniti njihova valjanost, već se samo želi istaknuti neizbježnost činjenica«. ²¹ Zato Marx piše: »Mi svijetu razvijamo principe iz principa svijeta«. ²² a Engels o Marxu: »Nauka je bila za Marxa snaga koja pokreće historiju, revolucionarna snaga«. ²³

Pronađena je metodologija pristupa društvenoj zbilji. Ali je marksizam neizdiferenciranošću svojih dijelova i divergentnošću stavova stvorio šumu konfuzije. Labriola je lucidno upozorio: »Metodološka linija je pronađena, ali sprovođenje nije lako. Treba se prije svega čuvati skolastičkog iskušenja da se deduciraju proizvodi historijske djelatnosti koja se izražava u umjetnosti i religiji«. ²⁴ No, skolasticizam se nije pojavio samo u »deduciranju proizvoda historijske djelatnosti koja se izražava u umjetnosti i religiji«, marksizam je postao konglomerat svih mogućih skolasticizama.

Iako predmet ovog razmatranja nije analiza cjeline marksizma, već samo Marxov pristup analizi političke zbilje, marginalno naznačavanje osnovnih aspekata je nužno i neizbježno, njegove filozofije i posebno, ²⁵ revolucionarne teorije (»ideologije«). To više, jer se ova po-

¹⁹ Marx: Njemačka ideologija, isto, str. 881. Tidi također str. 875.

²⁰ Engels: Ludwig Feuerbach i kraj klasične njemačke filozofije; Marx-Engles: Izabrana djela II, Kultura, 1959 (latinicom), str. 372-3.

²¹ A. Labriola: O istorijskom materijalizmu, isto, str. 21 i 55.

²² Marx: Pisma Fugeu, Marx-Engles: Rani radovi, isto, str. 46.

²³ Engels: Govor na grobu Karla Marxa; Marx-Engles: Izabrana djela II, isto, str. 157.

²⁴ A. Labriola: O istorijskom materijalizmu, isto, str. 94.

²⁵ Ova područja u marksizmu analizira M. Filipović u napisu »Marksizam i socijalizam« (Pregled, Sarajevo, br. 1-2, 1968) sa pozicije, da »marksizam nije ni nauka, ni politika, ni filozofija, ni utopija, ni ideologija, nego misao mijene u biti, okretanje točka historije... ideja revolucije i realizacije

dručja kao granična javljaju u djelima istog mislioca i znanstvenog radnika, i isprepliću ponekad tako da zbog zadovoljenja jedinstvenog misaonog koncepta njegovi djelovi dolaze u proturječje, – jer je on ove aspekte znao izvoditi jedan iz drugog ili povezivati jedan s drugim. Tako da se doista i u samog Marxa mogu naći klice za neke kasnije skolasticizme u marksizmu.

Tako je on u ranijim spisima povezivao svoju filozofiju sa revolucionarnim programom, pa su mu faktori za ostvarenje novog društva filozofija plus proletarijat. Iako se Marx toga nikad nije u potpunosti oslobodio, činjenica je da je on zauzimao sve kritičniji stav prema filozofiji. Treba uzeti ozbiljno (ali i realno!) Marxovu izjavu o »Njemačkoj ideologiji« (ovom centralnom djelu u Marxovu stvaralaštvu), da su oni u njoj obračunali sa nekadašnjom svojom filozofskom savješću, jer su glavnu svrhu bili postigli – sebi su stvari objasnili.²³ Ovo ne treba shvatiti kao opravdanje za dijeljenje Marxovog stvaralaštva na mladog i starog Marxa, za podjelu u faze, ili da je ranije bio pod utjecajem Hegela, a kasnije nije – jer je u mnogočemu Marx dosljedan od početka do kraja, ne samo po svojoj humanističkoj orijentaciji, kao inspiratornoj potki njegovog misaonog rada, revolucionarne djelatnosti i programa, već i u očuvanju i isprepletenosti ova tri područja, bilo imanentno bilo eksplicite. Iz koncepta »utopijskog«, koje je sazdao na moralnom sistemu komunističke zajednice, Marxova misao smjera na cjelinu obrata i stoga cjelovito vidi i vodi sve aspekte i analize zbilje. No, vrijeme i realna zbilja nalažu da se i u Marxu i marksizmu operativno razluče: filozofija, moralni sistem, znanstvena analiza, socijalna teorija i politički program. (Neki društveni subjekt [klasa, kasta, sloj, grupa] može imati svoju socijalnu teoriju. Ako hoće izvršiti društveni prevrat, on traži najefikasnija sredstva i metode i izgrađuje svoj politički program, strategiju i taktiku. Socijalnoj teoriji može pomoći filozofija ili neki etički sistem, a političkom programu rezultat znanstvene analize; ali znanstvenoj analizi ne može ništa pomoći ni filozofija, ni moralni sistem, ni socijalna teorija, ni politički program, osim da istraživanje ne bude znanstveno, već ideološko. Sama po sebi znanstvena analiza ne implicira nikakve apriorne vrijednosne sudove, »činjenice nisu ni istinite ni neistinite« znao je još Aristotel, vrijednosne sudove o činjenicama daju ljudi iz svojih etičkih ili ideoloških sistema i pogleda). Trebalo bi u marksizmu ponovno oživjeti one raspre što su bile započele početkom ovog stoljeća, a koje je prekinulo staljinsko dogmatsko sivilo.

Kod Marxa treba, dakle, ipak razlučiti filozofske elemente (čije je konzekvence naročito izvodio Engels), pa u vezi s tim podvrći analizi i njegov revolucionarni program, »ideologiju«, koju je iz toga izvodio. Kako je u njega praksa, proizvodnja materijalnog života, kao ontološka

same te ideje...« (str. 24). U tekstu nalazimo vrijedno izlaganje mnogih interpretacija Marxa i domara marksizma, posebno treba istaći autorov stav da su različite interpretacije rezultat »povijesnog dogadanja«, da su realno povijesno uslovljene.

²³ K. Marx: Predgovor (za Prilog kritici političke ekonomije); K. Marx: Prilog kritici političke ekonomije, Kultura, 1956, str. 10.

kategorija određujući princip proizvodnje društvenog života i historijskog razvoja, to i radničku klasu, proletarijat, kao nosioca materijalne proizvodnje, određuje subjektom društvenog procesa i revolucije. Ova Marxova postavka, dobivši od drugih brzo dogmatsku doktrinarnu razradu, uslovlila je dijelom odsustvo vrijednih marksističkih analiza realne novovjeke zbilje, – osim Lenjinovih. Marxa je na izbor tog subjekta opredijelila njegova humanistička priroda, a izvodio ga je i iz svoje filozofije. (No, treba istaknuti, da ni sam Marx nije uvijek bio potpuni zarobljenik svoje vlastite postavke, kad je bio na tlu realnog istraživanja). Ono veliko što je Marx otkrio i ostavio čovječanstvu jest, u prvom redu, metod pristupa izučavanju društveno-historijske zbilje. Iako rastrgnut ovim različitim preokupacijama (filozofijom, »ideologijom« i znanstvenom analizom realne zbilje), u ambiciji i preokupaciji da iz izvodi i vodi jedinstveno i jednosmjerno. Marxu je nagon interesa za znanstvenu analizu omogućio da sav svoj misaoni napor ne utroši samo u konstrukciju jedne nove, manje ili više značajne, filozofije. Nošen svojim humanističkim porivom oslobođenja čovjeka, te živeći u mediju metafizičnosti tadašnje Njemačke, Marx se u svojim ranijim radovima probijao kroz šumu misaonih konstrukcija, duhovnih tvorevina, socijalnih i političkih programa (ali i tu analitički, tražeći logičnost samih tih koncepata), zacrtavajući uz put i sam svoju filozofiju i svoj revolucionarni program – da bi došao do tačke kad je uvidio da je jedina prava analiza ona koja ide na analizu empirijske zbilje, (kao što je i jedino istinsko oslobođenje čovjeka ono koje ide na realno oslobođenje čovjeka u društvenoj zbilji). Marksizam je trebalo, kako piše Engels, »najprije postaviti na realno tlo«,²⁷ da izučava »prozu života«, kako bi rekao Labriola. Marksizam se tu tek istinski i uspostavio. Marx je do toga došao u »Njemačkoj ideologiji«. Od tada u Marxa više ne nalazimo mnogo filozofije i filozofskog, već gotovo isključivo društveno-historijske analize i analize raznih političko-ekonomskih i socijalnih teorija i programa, koje su ga i dovele do genijalnog otkrića viška vrijednosti²⁸ i genijalne i neprevaziđene analize kapitalističkog sistema. Sad je Marx definitivno potvrdio da su sve one konstrukcije i tvorevine odraz realne zbilje. Stoga se ne smije smetnuti s uma njegov poznati aforizam o odnosu filozofije i studija realnog svijeta.

Marx sad više nije konstituirao, gradio i izvodio svoju filozofiju, već jer je došao do tačke sa koje to uopće više nije bilo potrebno – ako ćemo vjerovati da je on najbolje poznavao bit i duh marksizma. Njegov filozofski koncept razrađivao je Engels. I kolikogod je neprocjenjivo značajan i zaslužan ovaj Marxov suradnik, sa svojim autentičnim marksističkim analizama objašnjenjima i popularizaciji Marxa, treba prema njegovom djelu u cjelini biti oprezan i kritičan, jer je on iz Marxovih filozofskih rudenata konstituirao marksističku filozofiju, često jednodimenzionalno određujući marksizam kao filozofiju. Engels

²⁷ Engels: Razvitak socijalizma od utopije do nauke; Marx-Engels: Izabrana djela II, isto, str. 118.

²⁸ Engels ovo ističe kao »drugo važno Marxovo otkriće«. Vidi: Marx-Engels: Izabrana djela II, isto, str. 153.

je bio mnogo više nego što izgleda, opterećen njemačkim načinom gledanja, bez obzira na sve njegove kritike njemačke filozofije. Treba ozbiljno s rezervom gledati na neke Engelsove stavove. Nesreća je što su Engelsova djela bila dugo glavni izvor i »biblija« marksizma, (kao što su Staljinova bila »biblija« lenjinizma – premda se ova dva imena, Engesla i Staljina, po svojim stavovima i djelovanju, ne mogu nikad ni u blizinu dovesti!).

Engels je u prvom redu »zaslužan« što je »razradio« historijski materijalizam kao sistematsku marksističku teoriju društva i društvenog razvoja nauku o društvu (»naučni socijalizam«), neku vrst marksističke sociologije.²⁹ Bez sumnje da mu je elemente za to dao sam Marx. Pri tom se mora istaknuti Marxova velika greška što je kategorije koje se javljaju i dominantne su u kapitalističkom društvu prenio na čitavu historiju, pa je time još više i sam doprinio ustanovljenju historijskog materijalizma kao teorije o društvu i društvenom razvoju. Kategorije: proizvodnja, rad, proizvodne snage, proizvodni odnosi, baza, nadgradnja, klase, ideologija, oblici svijesti, epohe itd. sve se to nalazi kod samog Marxa. Ali iz duha autentičnog Marxa, onog po čemu je on izvršio prevrat, sve te kategorije trebale bi prizaći, biti rezultat, samo analize određene *konkretne* društvene zbilje, a ne kao apriorne i vječne kategorije kojima se objašnjava, odnosno u koje se uvlače, empirijske činjenice *svake* realne zbilje.

Engels je, pored svoje autentične filozofije (razrađene naročito u »Dijalektici prirode«), razvio iz Marxa filozofiju rada, i teoriju društva. Ovim posljednjim Engels priznaje Marxu, u okviru svog shvaćanja, ono glavno otkriće, da je izvršio prevrat u cjelokupnom *s h v a ć a n j u* (pored E. K.) svjetske historije,³⁰ ali mu, tako shvaćajući stvari, u stvari poriče ono što je stvarno otkrio, u čemu je stvarno izvršio prevrat, a to je znanstveni (kritički) pristup društvenoj zbilji, pristup oslobođen shema, dogmi, spekulacije, apriornih stavova. Engels inaugurira sistematsku marksističku teoriju društva, a to u biti proturječi, upravo je suprotno, onome što je u Marxa (pa sljedstveno i u marksizmu) doista novo, izvorno i velika. Kako se postaviti kritički spram društva i nauke kad smo već u pristupu određeni sistemom i kategorijama? U biti onog novog što Marxa čini izvornim ne stoji govoriti o nauci, (ili teoriji), ili nenauci, već naučnosti ili nenaučnosti – a to nije isto, jer kriterij je naučnosti kritičan, tj. nepristrasna analiza globalne društvene zbilje, naučno je ono što je rezultat takve analize. Zato za njega i jest jedina znanost znanost historije, koja je rezultat kritičke analize empirijskih činjenica historije.³¹

²⁹ Tako se inaugurira historijski materijalizam, koji će kasnije dobiti brojne interpreatore od kojih su najznačajniji Labriola, Mehring, Plehanov i Staljin. »Ovaj spis — piše Engels o 'Razviku socijalizma od utopije do nauke' — zastupa ono što nazivamo 'historijskim materijalizmom'...«, Marx-Engels: Izabrana djela II, isto, str. 87.

³⁰ Engels: Karl Marx. Marx-Engels: Izabrana djela, isto, str. 151.

³¹ U tom kontekstu stoji Engelsova konstatacija za Marxa, da je »za historijske nauke smrt ovog čovjeka neizmjeran gubitak«; Engels: »Govor na grobu Karla Marxa«, Marx-Engels, Izabrana djela II, isto, str. 156.

Marx zato nije slučajno stavljao gotovo svim svojim djelima u naslov riječ kritika, a ne nauka, on je tako naslovio i »Kapitalu«. Marx nije dao norme ni za kakvu posebnu društvenu nauku. Ako ga one svotaju, to je uslijed povlačenja iskidanog Marxa iz njegovih analiza u tzv. ograničene društvene nauke, s obzirom na njegove stavove i analize onih društvenih fenomena i sfera koje one izučavaju. Ali nije dao norme za sociologiju ni političku ekonomiju – on nije osnivač ni nove opće nauke o društvu. A njegovi stavovi, iz kojih je izveden historijski materijalizam, teorija društvenog razvoja, proturječi onom po čemu on jest izvoran i nov, jer je nov upravo po inaguraciji drugačijeg pristupa zbilji. Upravo je po tome Marx jedan od tri velika imena (pored Sokrata i Descartesa)³² evropske i svjetske historije, koji stoji na medi epoha, koji se uspio osloboditi vremenske, društvene i profesionalne, ograničenosti i stvoriti sve u pitanje, dovesti sve u sumnju, pristupiti svemu kritički.

Inauguriranje normativne ili sistematske društvene nauke protivrječi i Marxovom etičkom stavu. Kako je svaka društvena nauka nužno normativna i marksizam bi kao nauka bio normativan, i stoga, kao ideologija manipulativan, manipulirao bi ljudima, bilo kao etička nauka, bilo kao pozitivizam. A Marx je ne samo kritičar tradicionalističkih etika već i pozitivizma, jer iza pozitivizma, kao ideologije, stoji funkcionalizacija ljudi u društvu. Kao pozitivizam u konceptu Marxove filozofije (ontološki fundirane u proizvodnji) marksizam bi bio ideologija tehnokracije,³³ a to je proturječno njegovim etičkim stavovima, humanizmu, koji se zasniva na slobodi čovjeka kao suverenog subjekta svekolike zbilje, (onog po čemu je Marx simbol, a marksizam inspiratorna »ideologija« novog doba). Svaka društvena nauka pretpostavlja društvo kao funkcionalni organizam, a Marx je protiv društvene organizacije, on je za ljudsku zajednicu.

*

* *

Ako sad eksplikaciju vršimo drugim putem, vidjet ćemo opet da Marx u ovoj svojoj dimenziji znanstvenosti, marksizam ne određuje kao društvenu nauku, već samo inauguriira metod (kritički = znanstveni) empirijske analize zbilje.

Iz analize realne zbilje Marx vidi da je društvo organizirano na principu društvene podjele rada, da je ova društvena podjela rada temelj čitave društvene konstrukcije: »... sami su individuumi potpuno podređeni podjeli rada i time dobiveni u najpotpuniju međusobnu zavisnost.«³⁴ Svi društveni fenomen su rezultat te podjele: »podjela rada i privatno vlasništvo identični su izrazi«³⁵, »osnovu podjele na klase

³² Vidi: Karl Marx: Kapital I, fusnota 111, str. 332.

³³ Vidi fusnotu 47.

³⁴ K. Marx: Njemačka ideologija, isto, str. 920.

³⁵ isto, str. 888.

čini zakon podjela rada«,³⁶ »osamostaljenje društvenih odnosa... je neizbježan unutar podjela rada.«³⁷ »podjelom rada je nadalje ujedno dana proturječnost između interesa pojedinačnog individuuma ili pojedinačne obitelji i zajedničkog interesa svih individuma koji međusobno saobraćaju«,³⁸ a »upravo iz te proturječnosti posebnog i zajedničkog interesa poprima zajednički interes kao država samostalan lik«³⁹ itd. Podjela rada u društvenoj proizvodnji je temelj na kome počiva čitava građevina modernog društva i čitave klasne historije, to je uzrok i uslov svega onoga što u društvu postoji kako postoji. (Zato i jesu jedina prava i istinska revolucija – oslobodjenje čovjeka – ona koja ide na ukidanje društvene podjele rada kao uslova društvenog života: »Preobražavanje osobnih moći (odnosa) u stvarne pomoću podjele rada ne može se nanovo ukinuti na taj način da se iz glave izbiju opće predodžbe o tome, nego samo na taj način da individuumi nanovo sebi podrede te stvarne moći i da ukinu podjelu rada«).⁴⁰ Taj se osnov reflektira do vrha i u cjelini društvene zbilje, zatvara krug društvene zbilje određene tom podjelom. Ona je podjeljena na umjetne ali i realne sektore, uz koje se vežu, kojima su određeni i ograničeni društveni slojevi koji su s njima egzistencijalno interesno vezani. Jer su oni i društveni sektori njihovih zanimanja, odijeljeni kao sfere društvenog života postaju i predmet pojedinačnih društvenih nauka, koje su uslijed toga ideološke i ograničene.⁴¹ Tako je »utjecaj podjele rada na znanost« određujući. Izaći iz tih parcijalnih sfera društva znači izaći iz ograničenog okvira bilo koje društvene nauke i postaviti se kritički, tj. znanstveno naspram čitave realne društvene zbilje, koja je jedna jedinstvena i samo je umjetno podijeljena ovom društvenom podjelom

³⁶ Engels: Razvoj socijalizma od utopije do nauke, Marx-Engels: Izabrana djela II, isto, str. 146.

³⁷ Marx: Njemačka ideologija, isto, str. 914.

³⁸ isto, str. 888.

³⁹ isto, str. 888.

⁴⁰ isto, str. 914.

⁴¹ »Osamostaljivanje zanimanja pomoću podjele rada; svatko smatra svoj obrt istinom. O vezi, u kojoj njihov obrt stoji sa zbiljnošću, oni sebi prave utoliko potrebnije iluzije, budući da je to uvjetovano već prirodom samog obrta. Odnosi postaju u jurisprudenciji, politici itd. — u svijesti pojmovi; budući da oni ne nadilaze te odnose, to su njihovi pojmovi u njihovoj glavi fiksni pojmovi; sudac npr. primjenjuje kodeks; otud njemu zakonodavstvo važi kao istinski aktivni gonič. Respekt prema njihovoj robi: jer njihovo zanimanje ima posla s onim općim«. Isto, str. 926. U vezi s ovim vidi također citat fusnote 10, te str. 917 istog djela.

»I eto, naporedo s radanjem i uobličavanjem tolikih disciplina, zbog same neizbježne podjele rada, preko svake mjere su se razmnožavala i gledišta... Uslijed tih apstrakcija, koje su kao posljedice podjele rada neizbježne u djelomičnoj i empirijskoj analizi, različite strane i različite manifestacije socijalnog kompleksa, bile su s vremena na vrijeme fiksirane i ukočene u općim pojmovima i kategorijama. Djela, posljedice, emanacije, tvorevine ljudskog života i rada — pravo, ekonomske forme, pravila vladanja itd. — bile su na neki način prevedene i pretvorene u zakone, u imperative i u principe koji kao dasamostalno postoje nad samim čovjekom.«

Labriola: O historijskom materijalizmu, isto, str. 51.

»Sve grane ove nauke (o društvu — E. K.) — etika, politika, pravo, politička ekonomija i dr. — razmatraju jedno te isto: djelatnost društvenog čovjeka. Ali je one razmatraju svaka sa svog posebnog stanovišta...«

G. V. Plehanov: O materijalističkom shvaćanju historije; Labriola: O historijskom materijalizmu, isto, str. 125.

rada.⁴² Bit i opseg te cjeline čini društvena proizvodnja, (makar je ona utemeljena i određena tom društvenom podjelom rada kao uslovom i načinom same proizvodnje), ona kao jedna i cjelina čini egzistenciju čitave realne zbilje. Zato je sveobuhvatna društvena nauka ona nauka kojoj je predmet cjelina društvene proizvodnje, ili proizvodnje društvenog života. A u kapitalističkom društvu to je upravo politička ekonomija.⁴³ I zato Marx vrši analizu građanskog kapitalističkog društva vršeći analizu političke ekonomije, odnosno vrši analizu političke ekonomije vršeći istodobno analizu kapitalističkog društvenog sistema. No, kako svaka nauka traži samo zakonitosti unutar predmeta (sfere)⁴⁴ svog bavljenja, ona je time ograničena, ne postavlja se nikako ni spram svog predmeta ni spram sebe, ni vrijednosno (jer isključivo su svi vrijednosni sudovi), ni kritički — to Marx ne piše novu političku ekonomiju, već krišku političke ekonomije; (a kako se ona ovdje poklapa sa njegovim revolucionarnim humanističkih postulatima kritike dokidanja kapitalističkog klasnog otuđenog društva, to on ovdje vršeći kritičku, znanstvenu, empirijsku analizu tog društvenog sistema, pokazuje i stvarnost koju treba revolucionarno dokinuti, da bi se ostvario humani program oslobođenja čovjeka kao slobodnog bića ljudske zajednice.

Bit Marxovog učenja čini: 1) njegova revolucionarna, humanistička, etička, »utopijska« pretpostavka i, 2) znanstveno metodološki, kritički (»neideološki«, »nepriistrani«) pristup analizi cjelokupne društvene zbilje. Marx ne inaugurira u tradicionalnom smislu shvaćenu, nikakvu novu društvenu nauku, ni posebno ni opću. Jer, zarobljena i određena samo zakonima unutar svog znanstvenog predmeta kao prirodno datog i vječnog, svaka društvena nauka operira samo stvarima, predmetima,

⁴² »Čim se svakoj pojedinoj nauci postavi zahtjev da odredi svoje mjesto u općoj povezanosti stvari i poznavanju stvari svaka posebna nauka u općoj povezanosti postaje izlišna«.

Engels Razvitak socijalizma ... isto, str. 23-5. »Ja sam već u »Njemačko-francuskim godišnjacima« najavio kritiku nauke o pravu i državi ... Ja ću stoga u razlici tim samostalnim brošurama obraditi, jednu za drugom, kritiku, prava, morala, politike itd. i konačno ću pokušati, da u jednom posebnom radu dajem opet vezu cjeline (prored E. K.), odnos pojedinih dijelova, kao i, napokon kritiku u (prored E. K.) spekulativne obrade toga materijala.« — Marx: Predgovor za ekonomsko filozofsko rukopise iz 1844. godine, Marx-Engels: Rani radovi, isto, str. 157.

⁴³ »Moje je istraživanje dovelo do rezultata da se ni pravni odnosi, ni oblici države ne mogu razumjeti ni iz sebe samih, ni iz takozvanog općeg razvitka ljudskog duha, nego da im je korijen, naprotiv, u materijalnim životnim odnosima, čiju je cjelokupnost Hegel, po primjeru Engleza i Francuza XVIII vijeka, obuhvatio imenom »građansko društvo«, a da se anatomija građanskog društva mora tražiti u političkoj ekonomiji (prored E. K.)« Marx: Predgovor: K. Marx: Prilog kritici političke ekonomije, Kultura, 1956, str. 8.

⁴⁴ Raspravljajući o klasičnoj i vulgarnoj ekonomiji Marx ističući neke tačne analize prvo piše: »Klasična ekonomija protivurječi sebi ponekad u ovoj analizi (profita — E. K.): ona pokušava često neposredno, bez srednjih članova, da preduzme redukciju i dokaže identičnost izvora različitih oblika. No to nužno izlazi iz njenog analitičkog metoda, čime kritika i poimanje mora početi. Ona nema interesa da različite oblike genetski razvija, nego da ih analizom svede na njihovo jedinstvo, jer polazi od njih kao od datih preduslova. No analiza je nužna pretpostavka genetskog pretpostavljanja, poimanja stvarnog procesa uobličavanja u njegovim različitim fazama. Klasična ekonomija najzad griješi, manjkava je tim što osnovni oblik kapitala, proizvodnju usmjerenu na prisvajanje tuđeg rada razmatra ne kao historijski oblik, nego kao prirodni oblik društvene proizvodnje, shvaćanje za čije uklanjanje ona, međutim, samom svojom analizom križi put«. A malo dalje će konstatirati da to znači, da »je krug političke ekonomije kao nauke dostigao svoj kraj...« Marx: Teorija o višku vrijednosti III, Kultura, Beograd, 1956, str. 494, 495.

i ljudima i odnosima kao opredmećenim – kao na primjer sociologija, ili politička ekonomija: ljudima i odnosima kao robama. Kao nauka o društvu i marksizam bi bio ideološki zarobljen i određen zbiljom i ne bi se mogao kritički spram nje u cjelini postaviti, upravo da ne bi bio kao nauka ideologija, marksizam nije u ovoj svojoj dimenziji (znanstvenosti) nauka o društvu. Dakle, iako je bitno usmjeren na znanstvenu analizu društveno-političke zbilje to istodobno ne znači da je marksizam i nauka o društvu ili politička nauka (naukao politici).

Ukidajući oštre granice među posebnim društvenim naukama novovjeka stvarnost nameće zahtjev opće društvene nauke: kapitalistički sistem političku ekonomiju, a novije tehničko doba sociologiju, ali se one instaliraju kao ideološke – (i zato statičke i sistematske) – nauke, politička ekonomija kao buržoaska ideološka nauka,⁴⁵ sociologija kao tehnokratska od Saint Simona i Comtea do modernih pozitivista. Marx ne govori o novoj društvenoj nauci, već o znanosti (znanju) historije. Marksizam nije ni »nauka o društvu«, ni »društvena teorija«, niti je on »naučni socijaliza«, ni »naučni komunizam«, ni »znanstvena filozofija« (kako se u sovjetskoj terminologiji određuje) – jer kao takav on je ili tehnokratska ideologija,⁴⁷ ili ideologija režimsko totalitarne zbilje,⁴⁸ (on nije slučajno tako modificiran i proklamiran od staljinizma). Među kritikama koje je Marx dao dvije su najoštrije: kritika kapitalističkog sistema i kritika pozitivizma.⁴⁹

Ako s pozitivizmom ima zajedničko to da su oba usmjereni na empirijsku analizu društvene zbilje,⁵⁰ on mu se suprotstavlja u tome što se pozitivizam u analogiji prirodnoj znanosti instalira kao nauka o društvu. Zbilja se može naučno spoznati, ali se ne može (i ne smije) naučno određivati. S druge strane utemeljujući se na empirijskoj analizi činjenica pozitivizam pretpostavlja da se tako može osloboditi ideološkičnosti, no on time samo napušta pitanje o vlastitoj identičnosti, jer

⁴⁵ »... Kapitalist i njegov ideolog, politički ekonomist...« Marx: Kapital I, str. 502. — »Pošto ekonomisti nisu ništa drugo do tumači i apologeti ovih zakona (buržoaskih proizvodnje — E. K.)...« Engels: K. Marx »Prilog kritici političke ekonomije«, Marx-Engels: Izabrana djela I, isto, str. 326.

⁴⁶ Ta je pozicija implicite sadržana u Engelsovom djelu »Razvitak socijalizma od utopije do nauke«, a Labriola eksplicite piše: »Nestankom klasa iščeznuti će država kao vladavina čovjeka nad čovjekom. Tehničko i pedagoško vladanje inteligencije bilo bi tada jedino uređenj društva (arored — E. K.). Labriola, isto, str. 77. A Engels je Labriolu smatrao »strogo dosljednim marksistom«.

⁴⁷ Vidi: L. Goldmann: Dijalektička istraživanja, »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1962, dio: Postoji li marksistička sociologija, posebno, strana 291.

⁴⁸ »Tako ni pariška »Revue positiviste« s jedne strane predbacuje da ekonomiju tretiram metafizički, a s druge strane — pogodite? — da sam se ograničio samo na kritičko raščlanjavanje postojećega, umjesto da pišem recepte (valjda kontističke?) za prevanuicu budućnosti«. Marx: Predgovor drugom njemačkom izdanju, prvog toma Kapitala, Marx, Kapital, isto, str. LX.

⁴⁹ »Otuda bi Auguste Comte i njegova škola na isti način mogli dokazivati i vječnu nužnost feudalnih gospodara, kao što su to učinili za kapitalističke gospodare«. Isto, fusnota 22a, str. 251.

⁵⁰ A. B. Acton: The Illusion of the Epoch, London, 1955, str. 56, također str. 109. No, netačno je kad on (na str. 112) izvodi iz Marxovih tekstova »socijalnu nauku«.

⁵¹ »Nije bilo i nikad ne će biti izgubljeno vrijeme koje je potrošeno u prethodnoj i sporednoj analizi kompleksnih činjenica. Metodičkoj podjeli rada dugujemo preciznu naobrazbu ili masu objavljenih, proračunanih, sistematiziranih saznanja bez kojih bi svaka društvena historija uvijek lutala u čisto apstraktnom, formalno, terminološkom području«. — Labriola, isto, str. 52.

ideologijsko je upravo utemeljeno u zbilji i određeno zbiljom. Ova Marxova spoznaja je dovoljan razlog da marksizam ne inauguriira kao društvenu nauku, (a i njegove etičko- »utopijske« pretpostavke tome odgovaraju).⁵⁰ Pozitivizam je porređen stvarnosti, određen stvarnošću i hoće da – iz tog okvira – određuje stvarnost. Marksizam vodi računa o stvarnosti, ali je kritički spram nje postavljen. Iz neshvatanja ove Marxove temeljne spoznaje i čvornog stava proističu razne pogrešne interpretacije Marxa kao utemeljitelja nauke o društvu, znanstvene filozofije, scientizma, ideologa tehnokracije itd. Analizirajući društvenu zbilju za Marxa ne znači podrediti joj se, niti njezine zakone uzeti za »prirodne«, »vječne«, pa na njima i iz njih konstruirati društvenu nauku kao pozitivnu, »prirodnu«. Samo društveni čovjek ima historiju, jer je kao historijski društveni čovjek (uslovljen ali i stvaralac) i stvara. Odijeliti prirodu i ljudsko društvo, pa u analogiji prirodnih zakona i prirodne znanosti stvarati društvenu, proturječi osnovnom Marxovom stanovištu do koga je došao uvidom u ljudsku historiju.

U još uvijek opstojećoj zbilji društvene podjele rada, sektoriranoj, sa posebnim sferama i raslojenim strukturama, mi imamo i pluralizam društvenih znanosti, »naučnu podjelu rada«. Mora se ići ka njihovom preispitivanju i prevladavanju – a to je, naravno, uslovljeno samim razvojem društvene zbilje. No, ipak, tumačeći jednu nauku, mi moramo biti kritični spram nje same. Marx nije protiv društvenih znanosti, jer su njihove egzistencije društveno-povijesno uslovljene, stoga bi on bio samo protiv posljedica, Marx je protiv društvene zbilje koja u podjeli rada i podjeli na sfere i strukture upravo uslovljava različite i posebne društvene nauke. (U tom smislu on vrši kritiku Feuerbachove kritike religije, jer ona nije prava kritika religije, a nije to, jer nije kritika uzroka religije; a isto tako i kritiku političke ekonomije, jer ona nije kritička već (ideološka) nauka kapitalističkog društvenog sistema). Ali on nikada ne odbacuje znanstvene, kritičke analize empirijske zbilje i takvom analizom dobijene rezultate bilo koje društvene nauke, dapače, te nam analize i ti rezultati omogućuju znanstveni uvid u realnu zbilju i pravi su materijal, građa jedne jedine znanosti, »znanosti historije«.⁵¹ Iz tog ugla nam postaje jasnija Marxova prividna proturječna deviza: »... suprotnosti u nauci rješavaju se samom naukom«, i njegova izjava: »Švaki sud naučne kritike bit će mi dobro došao«.

MARX AND THE SCIENTIFIC ANALYSIS OF POLITICAL REALITY.

Summary

This essay is an attempt of the explication of Marx's definiteness and analysis of the relation of science and political reality. Marx defines politics as a general, public sphere of social life, which implies the existing of state, so that political state expresses in its form *sub specie rei publicae* all social struggles, necessities and truths, whereof man appears primarily as a *zonn politikon*. The notion of knowledge according to Marx has different meaning of that one of tradition, because, starting from the supposition of the existing of two objects of research, nature and human society, sciences, specially social ones, constitute themselves as restricted and ideological. Fronting to that Marx supposes one unique object of scientific research: the history of productive forces and productive relations. Understanding, after that, any society as historically passing period, he rejects each normative social science, acknowledges only the science (knowledge) of history. For him it is essential the method of the research of real social-historical reality, and not the constituting of social science. And that method, according to him, is a critical, unbiassed, objective empirical analysis of real facts – and the notion of science is for him identical with the notion of criticism. Marx's greatest merit is just in the inauguration of a new approach to he study of society, thus in the methodology, in abandoning of ideological and speculative approach on the one side, and of the rejectino of constituting new social science analogically to nature sciences, like positivism, on the other side. Science is for him a revolutionary social force, not as an ideological social science, but as a method able to analyze social reality and to develop relations of facts in society. He considers critical analysis and results gained by that analysis as scientific and revolutionary, and by creating of a unique science – the science of history.

Misunderstandings concerning Marx and scolasticisms in Marxism have become because of the fact that Marx treated his philosophy, his analysis of society and his »Utopian« (moral) program as a unique concept of revolutionary theory, the aim of which is a total social overthrow. So in his own work we can find germs for later different interpretations. And these interpretations begin already with Engels, who works out in detail and constitutes Marxian philosophy and Marxian sociology (historical materialism). Then some others create different social and political theories and programs.

In the second part of the article the author explicates Marx's analyses of the phenomenon of social distribution of labour to confirm the thesis that all social sciences are ideological, and taht therefore

he does not found and will not constitute any kind of a new science about society, either particular or general one. Political economy and sociology are also ideological sciences, but while for the first one it is more evident, founding itself upon epirical analysis of facts, the other one supposes that it has abandoned ideology; meanwhile, it has only evaded the question about its own ideological characteristics. Marx does not constitute a new social science, but he is not also against social sciences, because their existing is only a cosequence of reality; he is against reality which by the division of society into spheres, structures and occupations, by division of labour, enables and creates necessity for different social sciences, in fact, ideological ones.

(Translated by S. Paleček)

O velikim Marx kao ekonomista danas nemam mnogo da kažem. Jer mu čak i ovi protivnici iz velikim primaju. Nije osobito teško utvrditi u čemu se sastoji Marxov doprinos političkoj ekonomiji. To je ono novo što je on u političkoj ekonomiji dao, na kojim se temelji današnja pravna pravica je od pravice razvijena ekonomskih pravica. No to nije ono što je osnovni problem naše današnje diskusije. Što nam ovdje stvarno interesira, to je ono što od Marxova ekonomskog učenja ostaje danas aktualno, ono što danas može da bude putokaz za stvarnjenjane društvenih ekonomskih procesa; što nam može pomoći u njihovom utvrdjenju i kontroli.

Odgovor je vrlo vrlo jednostavan i vrlo mnogo nedostojan. Ovdje i političko-ekonomije teško je reći, jer da mogu svi biti privlačni čak i uz dugotrajnu i nepotrebnu teoretičku rad. Čak to nije stvarno da sam svoj cilj postigao već time što sam problem raz- rješio, kao neki korak napred i potakao na daljnje razmišljanje.

Prvi problem koji nastaje to je pitanje da li danas postoji nešto što bi se moglo smatrati ekonomskim znanstvom; što bi davalo jedinstvene kriterije za ocjenu drugih nauka i doprinosu u razvoj ekonomije. Na pitanje je to možda isti problem nego za druge vrste marksističkih nauka, političke ekonomije, socijalne ekonomije i građanske ekonomije. U svakom slučaju, to je isti problem koji se pojavljuje u svakom vrstu ekonomiji. Ako se gledano prema historijskoj industriji, je- dan prema drugoj odnosi se na isti problem i se rješava u istom smislu. Iako je moguće vidjeti vjerojatnost da se ocjene mijenja i mijenja kada pojedini ljudi ili narodi u razvoju od raznih koncepta ekonomije. Kad dakle govorimo o stvarnom ekonomskom znanosti, ne- možemo pitati da li se može na građansku ili marksističku ekonomiju. Iz ovako postavljene dileme teško je reći što nam treba na- puti vodi. Kada marksistička politička ekonomija ne bi još i danas uključivao bila istom ekonomskim stvarima samog Marx, da je na- konjima Marxova ekonomskog učenja istina i izvorna se početa to-